

راهنمای جامع آینده‌نگاری:

طراحی، اجرا، پایش و ارزیابی

تدوین و گردآوری:

علی چاپری

حمیدرضا افشاری

انتشارات پژوهشگاه نیرو

۱۴۰۰

CB ۱۵۸

چاپرک، علی

راهنمای جامع آینده‌نگاری : طراحی، اجرا، پایش و ارزیابی/تدوین و گردآوری علی چاپرک، حمیدرضا افضلی. ویراستار نازنین محمدی‌نام. تهران: پژوهشگاه نیرو، ۱۴۰۰.

۲۳۴ ص: مصور، جدول

ISBN: ۹۷۸-۶۲۲-۹۸۰۰۱-۰۰-۲

فهرست‌نویسی بر اساس اطلاعات فیبا

کتابنامه: ص. ۲۲۸.

۱. آینده‌نگری. ۲. Forecasting

الف. افضلی، حمیدرضا، ۱۳۴۷- ب. پژوهشگاه نیرو. ج. عنوان

ردمبندی دیویی: ۳۰۳/۴۹

شماره کتابشناسی ملی: ۷۵۷۴۸۷۵

آرشیو ملی پژوهشگاه نیرو

چاپ اول: بهار ۱۴۰۰

قیمت: ۶۷۰,۰۰۰ ریال

تیراژ: ۲۰۰ نسخه

کلیه حقوق قانونی این اثر متعلق به پژوهشگاه نیرو است.

نشانی: تهران، شهرک غرب، انتهای بلوار شهید دادمان، پژوهشگاه نیرو، کدپستی: ۱۴۶۸۶۱۳۱۱۳

تلفن: ۸۸۰۷۹۴۰۱-۹

نمابر: ۸۸۰۷۸۲۹۶

وبگاه: www.nri.ac.ir

پست الکترونیک انتشارات: publications@nri.ac.ir

پیش‌گفتار

در دو دهه اخیر استفاده از آینده‌نگاری در سیاست‌گذاری دولتی و برنامه‌ریزی شرکت‌ها در حوزه‌های مختلف گسترش یافته است. دلیل گسترش استفاده از آینده‌نگاری، با مشکل مواجه شدن رویکردهای سنتی برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری فناوری مانند پیش‌بینی، ارزیابی فناوری یا برنامه‌ریزی راهبردی بوده است؛ اما در عمل، نتایج آینده‌نگاری نیز رضایت‌تهدیه‌کنندگان و به‌ویژه کاربران آن را چندان برآورده نساخته است. به نظر می‌رسد نرسیدن به نتایج رضایت‌بخش در آینده‌نگاری، با وجود داشتن ظرفیت بالقوه و مناسب آن، ریشه در دو مسئله دارد:

اول: درک نکردن مبانی نظری و الگویی آینده‌نگاری؛
و دوم: نبود چارچوب استاندارد برای طراحی، اجرا، پایش و ارزیابی آینده‌نگاری.

در این کتاب تلاش شده است که در قالب دو بخش به این دو مسئله در ایران پاسخ داده شود. در بخش اول، مبانی نظری و الگویی آینده‌نگاری بررسی شده است. آینده‌نگاری الگویی فکری است؛ یعنی شامل مجموعه‌ای از پیش‌فرض‌ها، ابزارهای نظری و روشی، حوزه‌های موضوعی و رویکردها می‌شود. بدون درک مبانی نظری آینده‌نگاری و با فروکاستن آن به ترفند و استفاده از آن در چارچوب تفکرات قدیمی، نتیجه‌ای مطلوب به بار نخواهد آمد. از این منظر شناخت مبانی نظری آینده‌نگاری که مبتنی بر مباحث فلسفی، جامعه‌شناختی و جهت‌گیری‌هایی در سیاست‌گذاری علم و فناوری است، ضرورت می‌یابد. در بخش نخست با اشاره به بحث «چرخش اجتماعی» در حوزه علم و فناوری در دهه ۸۰ میلادی قرن بیستم، ضرورت مشارکت و بدیل‌اندیشی در آینده‌نگاری از منظرهای مختلف تبیین شده است و دو نوع آینده‌نگاری نخبه‌گرا و آینده‌نگاری اجتماعی، که دو رویکرد متفاوت به آینده‌نگاری هستند، معرفی و مقایسه شده‌اند.

در بخش دوم، در قالب معرفی مدل استاندارد طراحی و اجرای آینده‌نگاری که مورد استفاده و مبنای توافق متخصصان این حوزه در همه جای جهان و به‌ویژه در اروپا است، به مباحث اجرایی‌تر آینده‌نگاری اشاره شده است. این بخش که شامل فصول چهارم تا یازدهم است، عملاً راهنمای گام به گام طراحی، اجرا و ارزیابی آینده‌نگاری است که در هر آینده‌نگاری جامع همه این مراحل باید به‌طور کامل اجرا شود. در هر فصل، اقدامات لازم و گزینه‌های ممکن برای اجرای اقدامات و ارتباط آنها با سایر بخش‌های آینده‌نگاری توضیح داده شده است.

بنابراین کتاب حاضر از سویی هم راهنمای طراحی برنامه آینده‌نگاری است و هم تشریح روش اجرای آن. از سوی دیگر، هم پایش یعنی بررسی گزارش وضعیت و هم ارزیابی یعنی داوری درباره وضعیت آینده‌نگاری را دربر می‌گیرد. به همین دلیل است که عنوان راهنمای جامع یافته است و زیرعنوان اشاره‌ای است به چهار بعدی که کتاب شامل آنها می‌شود.

فهرست

۴	پیش‌گفتار.....
۷	فهرست.....
۱۰	فهرست جداول و نمودارها.....

بخش یکم

۱	مقدمه بخش اول.....
۷	۱- آینده‌نگاری و مشارکت.....
۷	مقدمه.....
۷	۱-۱- تعریف و ویژگی‌های آینده‌نگاری.....
۹	۱-۲- نسل‌های آینده‌نگاری.....
۱۳	۱-۳- مشارکت: اصلی‌ترین مشخصه‌ی آینده‌نگاری.....
۱۸	۲- چرایی اهمیت مشارکت.....
۱۸	مقدمه.....
۱۸	۲-۱- دلایل ییجیدگی.....
۱۹	۲-۲- دلایل کارکردی.....
۲۰	۲-۳- دلایل معرفتی.....
۲۹	۳- مطالعات علم و فناوری و آینده‌نگاری.....
۲۹	مقدمه.....
۲۹	۳-۱- فلسفه علم و فناوری و آینده‌نگاری.....
۳۱	۳-۲- جامعه‌شناسی علم و فناوری و آینده‌نگاری.....
۳۵	۳-۳- اقتصاد علم و فناوری و آینده‌نگاری.....
۳۸	۳-۴- سیاست، علم و فناوری و آینده‌نگاری.....
۴۳	۴- تدوین مدل مفهومی آینده‌نگاری با رویکرد اجتماعی.....
۴۳	مقدمه.....
۴۳	۴-۱- شناخت نحوه تبلور رویکرد اجتماعی در آینده‌نگاری.....
۵۳	۴-۲- معرفی مدل مفهومی آینده‌نگاری اجتماعی.....

بخش دوم

۷۷	مقدمه بخش دوم.....
۸۰	۵- کلیات طراحی و اجرای آینده‌نگاری.....
۸۰	مقدمه.....
۸۰	۵-۱- دلایل اجرای آینده‌نگاری.....
۸۲	۵-۲- خصوصیات آینده‌نگاری.....
۸۳	۵-۳- اهداف آینده‌نگاری.....

۸۷	۴-۵- نتایج آینده‌نگاری
۹۰	۵-۵- مزیت‌های آینده‌نگاری
۹۳	۶-۵- محدودیت‌های آینده‌نگاری
۹۶	۶- تحلیل زمینه آینده‌نگاری
۹۶	مقدمه
۹۶	۱-۶- قرار دادن برنامه آینده‌نگاری در زمینه مناسب خود
۹۹	۲-۶- جایابی آینده‌نگاری در چرخه سیاست‌گذاری
۱۰۰	۳-۶- تأمین پشتیبانی سیاسی برای آینده‌نگاری
۱۰۱	۴-۶- تصمیم‌گیری درخصوص امکان‌پذیری برنامه آینده‌نگاری
۱۰۴	۷- تعیین قلمرو و اتخاذ تصمیم‌های اصلی آینده‌نگاری
۱۰۴	مقدمه
۱۰۷	۱-۷- تمرکز آینده‌نگاری
۱۰۹	۲-۷- اهداف آینده‌نگاری
۱۱۱	۳-۷- کاربران آینده‌نگاری
۱۱۲	۴-۷- تعریف خروجی‌ها آینده‌نگاری
۱۱۵	۵-۷- محدوده آینده‌نگاری
۱۲۰	۶-۷- رویکرد آینده‌نگاری
۱۲۲	۷-۷- افق زمانی آینده‌نگاری
۱۲۴	۸-۷- چارچوب زمانی اجرای آینده‌نگاری
۱۲۴	۹-۷- سند تعیین قلمرو آینده‌نگاری
۱۲۷	۸- منابع آینده‌نگاری
۱۲۷	مقدمه
۱۲۷	۱-۸- هزینه‌های مالی و منابع ساختاری برنامه آینده‌نگاری
۱۲۹	۲-۸- تأمین مالی برنامه آینده‌نگاری
۱۳۱	۳-۸- شناسایی و جذب مهارت‌ها و تخصص‌های مورد نیاز آینده‌نگاری
۱۳۶	۹- راه‌اندازی برنامه آینده‌نگاری
۱۳۶	مقدمه
۱۳۹	۱-۹- تعیین شیوه گردآوری اطلاعات در طول فرایند آینده‌نگاری
۱۴۲	۲-۹- تعیین ساختار و سازمان اجرایی آینده‌نگاری
۱۴۴	۳-۹- ایجاد گروه طرح آینده‌نگاری
۱۴۷	۴-۹- کمیته راهبری آینده‌نگاری
۱۴۸	۵-۹- تدوین راهبرد ارتباطات آینده‌نگاری
۱۵۸	۶-۹- تدوین برنامه اجرای آینده‌نگاری
۱۵۹	۷-۹- توجه به معضلات و مخاطرات پیش‌بینی نشده آینده‌نگاری
۱۶۳	۱۰- روش‌شناسی آینده‌نگاری